

Розділ 3

СОЦІАЛЬНІ РЕАЛЬНОСТІ В ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

УДК 316.351

Дейнеко, О., Борисов, Р. (2019). Сім'я та кар'єра в оцінках українського студентства: постмодернізація ціннісного поля (на прикладі м. Харкова). *Соціологічні студії*, 2 (15), 64–73.

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-02-64-73>

Сім'я та кар'єра в оцінках українського студентства: постмодернізація ціннісного поля (на прикладі м. Харкова)

Олександра Дейнеко – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна.

Aleksandra Deineko –
PhD in Sociology, Associate Professor of Sociology Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

E-mail: snosocio@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3659-0861>

Роман Борисов – кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри соціології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна.

Roman Borysov –
PhD in Sociology, Senior Lecturer of Sociology Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

E-mail: r.i.borysov@karazin.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3757-3630>

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-02-64-73>

Received: November, 2019
1st Revision: November, 2019
Accepted: December, 2019

Ключові слова: українське студентство, мегаполіс, ціннісні орієнтації, сім'я, кар'єра, постмодернізація.

У статті проаналізовано ціннісні орієнтації сучасного українського студентства, зокрема особливостей погляду студентської молоді на сім'ю та кар'єру. Спираючись на результати емпіричного дослідження, вивчаємо особливості цінностей сім'ї й погляду на сімейні практики харківського студентства як представників сучасного українського мегаполісу, порівнюючи ці дані з показниками за всім масивом. До особливостей ціннісного поля харківського студентства дослідники віднесли лібералізацію, індивідуалізацію, а також підвищений рівень соціальної суб'єктності як ціннісно-практичний феномен. Відзначено необхідність відходу від ціннісної опозиції «кар'єра та сім'я», оскільки в оцінках українського студентства це представлено скоріше як два нероздільні складники успішної самореалізації особистості, ніж як взаємовиключні траєкторії життєвого шляху. Підсумовано, що для сучасного українського студентства притаманне тяжіння до егалітарної (сучасної) моделі сім'ї, котре характеризується розмитістю розподілу сімейних ролей та постмодернізацією сімейних цінностей студентської молоді, що полягає в сприйнятті сім'ї молоддю не лише як середовища для народження дітей, але і як сфери самореалізації особистості та покращення її якості життя.

¹ У межах цього дослідження ми розрізняємо цінності сім'ї та сімейні цінності. Сім'я як цінність уособлює, на наше переконання, соціокультурні особливості сприйняття суб'єктом сім'ї як особливої форми соціальної взаємодії, значущості цього соціального інституту й форми людського буття. Сімейні цінності – соціокультурні особливості сприйняття суб'єктом ціннісних «продуктів» сімейної форми буття – спільного побуту, народження та виховання дітей, спілкування з членами сім'ї, побутового комфорту, сімейних практик тощо.

Deineko Aleksandra, Borysov Roman. Family and Career in the Assessments of Ukrainian Studentship: the Postmodernization of Value Field (on Case of Kharkiv). The article is dedicated to studying the value orientations of contemporary Ukrainian studentship, in particular, the student youths' views on family and career. Basing on the results of empirical data, the authors provide comparative research strategy due to analyzing peculiarities of family values and family practices assessments of Kharkiv students as representatives of contemporary Ukrainian metropolis and the whole empirical array data. It is necessary to highlight that the aspiration to the egalitarian (contemporary) model of the family, characterized by a blurry of family roles division and postmodernization students' family values are typical for contemporary Ukrainian studentship. The value postmodernization demonstrates students' perception of the family not only as a social surrounding for childbirth, but also as a sphere of self-realization and improvement of the life quality level. Among peculiarities of Kharkiv studentship' value field the authors discern liberalization, individualization, as well as the increased level of social subjectiveness as a value-practical phenomenon. The research indicates a greater commitment of metropolis studentship to the value orientations, which on the value axis of «traditional-postmodern» are closer to the latter. The authors propose to analyze the value axis «family and career» as two inseparable components of successful self-realization of the individual than as mutually exclusive trajectories of the life path.

Key words: Ukrainian studentship, megalopolis, value orientations, family, career, postmodernization.

Дейнеко Александра, Борисов Роман. Семья и карьера в оценках украинского студенчества: пост-модернизация ценностного поля (на примере г. Харькова). В статье анализируются ценностные ориентации современного украинского студенчества, в том числе особенности восприятия студенческой молодежью семьи и карьеры. Опираясь на результаты эмпирического исследования, характеризуем особенности ценностей семьи и взгляда на семейные практики харьковского студенчества как представителей современного украинского мегаполиса, сравнивая эти данные с показателями по всему массиву. К особенностям ценностного поля харьковского студенчества относим либерализацию, индивидуализацию, а также повышенный уровень социальной субъектности как ценностно-практический феномен. Делается вывод, что современное украинское студенчество более тяготеет к эгалитарной (современной) модели семьи и воспринимает семью не только как пространство для рождения детей, но и как сферу самореализации личности.

Ключевые слова: украинское студенчество, мегаполис, ценностные ориентации, семья, карьера, пост-модернизация.

Постановка проблеми та визначення актуальності її дослідження. Населення сучасного світу перебуває в процесі демографічної модернізації, яка, за словами сучасних науковців, характеризується як «другий демографічний перехід» (Lesthaeghe, 2014, p. 18112). Він полягає в зсуві структури населення в бік збільшення частки людей похилого віку внаслідок зниження рівня народжуваності. Цілком очевидно, що така демографічна тенденція зумовлена низкою соціальних чинників різних рівнів, у тому числі, трансформацією шлюбно-сімейних відносин, зниженням рівня шлюбності, розповсюдженням нових різноманітних форм шлюбного партнерства, нестабільністю шлюбних відносин і високим рівнем розлучуваності (Macura, Mac Donald, Haug, 2005). Як справедливо зазначає Л. І. Слюсар, ці демографічні зрушення відбувались у країнах Західної Європи вже з 1970-х рр. минулого століття, а з кінця 1980– початку 1990-х рр. вони спостерігаються у всіх посткомуністичних країнах Європи, у тому числі й в Україні (Слюсар, 2007). У соціологічному та демографічному дискурсах такі тенденції у сфері шлюбно-сімейних відносин відображені або в концепції «кризи сім'ї» (згадаймо класика соціології сім'ї А. І. Антонова (Антонов, 2005)), або розглянуті як трансформація сучасних шлюбно-сімейних відносин (Голод, 2014). Проте, на наше переконання, «другий демографічний перехід» потрібно пов'язувати, передусім, із трансформацією ціннісного поля сучасної молоді як провідної соціальної групи, яка здійснює репродуктивну поведінку в сучасному світі.

Відзначимо, що демографічний перехід науковці розглядають здебільшого з позиції макrorівня суспільства, у зв'язку з економічними, політичними, соціальними чинниками, що призводить до теоретико-методологічного зсуву в бік об'єктивізму з деактуалізацією ролі суб'єкта. Такий стан речей засвідчує необхідність вивчення прихованих, на перший погляд, але не менш значущих суб'єктивних сторін/пластів/аспектів народжуваності та соціальних феноменів, які з нею пов'язані. Тому найбільш евристичним, на наше переконання, є застосування теорій соціологічного синтезу, які виходять із дуальної природи суб'єкта й структури (зокрема теорія структурації Е. Гідденса (Гидденс, 2005)), значущості соціальних практик та пояснюють особливості (від)творення соціальних систем у сучасному світі. Саме такий підхід дає змогу «побачити» й пояснити (від)творення демографічних тенденцій у сучасному світі крізь призму головного суб'єкта цих процесів – сучасної молоді.

Як свідчать дані Державного комітету статистики України, частки матерів, які народили у 2018 р. у віці 20–24 років, становить 22,4 % від загальної кількості народжень, у віці 25–29 років (за 2–3 роки після закінчення навчання в ЗВО) – 31,9 % (Тімоніна, 2019, с. 10). Зважаючи на дані статистики, дослідження сімейних цінностей, репродуктивних планів й установок щодо сімейних практик сучасного українського студентства (як найбільш численної групи молоді (Сокурянська, Шеховцова, 2015)) є евристичним **дослідницьким завданням**, оскільки аналіз модельних проєкцій сім'ї майбутніх випускників українських ЗВО дає нам змогу визначити існування загроз для відтворення інституту сім'ї в сучасній Україні, проаналізувати сімейну ювентизацію сучасного українського суспільства та зрозуміти напрями вдосконалення державної політики в цій сфері. Практично актуальним такий аналіз є в регіональному вимірі, оскільки уможливорює органам місцевого самоврядування удосконалити зміст регіональних програм із підтримки сім'ї і молоді.

Як засвідчили наші попередні дослідження, місто (мегаполіс зокрема) з особливостями його адміністративного, економічного, освітнього статусів формує специфічний ціннісно-нормативний контекст, який інкорпорується й транслюється його мешканцями. Акумуляуючи передовий технологічний потенціал, мегаполіс значною мірою впливає на соціально-професійні орієнтації студентства (у тому числі на ухвалення рішення про створення сім'ї чи репродуктивні плани), формуючи особливе соціокультурне середовище, інфраструктуру статусно-рольових ансамблів (Сокурянська, Дейнеко, 2012, с. 106). До того ж аналіз ціннісної динаміки поколінь українського студентства 1970–2000 рр., здійснений Л. Г. Сокурянською (Сокурянська, 2006), підтвердив, що для сучасного українського студентства, починаючи з першої половини 2000-х років, властивий феномен «постмодернізації» (за Р. Інглехартом (Inglehart, 2018)) ціннісних орієнтацій на фоні високої значущості традиційної цінності сім'ї. Ці висновки значною мірою актуалізують дослідження ціннісних орієнтацій (у тому числі, особливостей погляду на сім'ю та кар'єру) сучасного харківського студентства як представників українських мегаполісів, що й формує **мету** цієї дослідницької розвідки.

Емпіричною базою роботи є результати міжнародного дослідження «Репродуктивні установки та сімейні цінності студентської молоді», що здійснено кафедрою соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, ТОВ «Центр управління кар'єрою» за підтримки Управління праці та соціальних питань Департаменту праці та соціальної політики Харківської міської ради (керівник проекту – д-р соціолог. наук, проф. Л. Г. Сокурянська). Дослідження проведено у вересні–листопаді 2018 р. методом анкетування (вибірка дослідження – 741 студент 2–4 курсів, котрі навчаються в ЗВО різних регіонів України: Харківському національному університету імені В. Н. Каразіна, Одеському національному університету імені І. І. Мечникова, Дрогобицькому державному педагогічному університету, Черкаському національному університету імені Б. Хмельницького, Уманському національному університету садівництва). Наголосимо на тому, що специфіка побудови вибірки не дає змоги претендувати на репрезентацію поглядів усієї студентської молоді України й наше дослідження має розвідувальний характер. Утім, географічна поширеність вибірки дослідження допомагає зафіксувати окремі тенденції з урахуванням регіональних особливостей.

Ми вирішили дослідити особливості цінностей сім'ї й погляду на сімейні практики харківського студентства як представників сучасного українського мегаполісу, порівнявши ці дані з показниками за всім масивом.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дослідницька анкета охоплювала широке коло питань: установки щодо народження дітей; ставлення студентів до різних сімейних практик; погляд на розподіл соціальних ролей батька й матері, чоловіка та жінки в сім'ї; бачення рецепту сімейного успіху, розподілу обов'язків подружжя; чинники обрання партнера; сімейні цінності тощо.

На теоретичному рівні узагальнення емпіричних індикаторів дослідницької анкети дає нам підставу зробити висновок про дві актуальні моделі сім'ї, описані в соціологічній літературі – егалітарну (сучасну) та традиційну моделі. Ці «ідеальні типи», що на практиці взаємно запозичують окремі елементи одна одної, у рамках соціокультурного підходу розглядаються нами як модельні проєкції сім'ї майбутніх випускників українських ЗВО, що засновані на ціннісних орієнтаціях, уявленнях, очікуваннях і практиках у сфері сімейного життя та є складником ціннісного поля сучасного українського студентства.

Розподіл відповідей на питання «Для чого, на Вашу думку, людині потрібна сім'я» у цілому засвідчує доволі схоже бачення відповідей усього українського студентства, і харківського зокрема. У лідерах – три альтернативи: народження та виховання дітей, відпочинок і відновлення сил, самореалізація й набуття соціального статусу.

Таблиця 1

**Розподіл відповідей на питання: «Для чого, на Вашу думку, людині потрібна сім'я?»
(% до опитаних)**

Варіант відповіді	Харків	По масиву
Сім'я потрібна для народження й виховання дітей	58	67
У родині людина відпочиває, відновлює свої сили	61	56
У родині людина самореалізується, набуває свій соціальний статус	43	48
Сім'я потрібна для задоволення сексуальних потреб	12	12
Сім'я потрібна, щоб вижити в складній життєвій ситуації	15	15
Важко відповісти	8	6
Інше	12	9

Але існують певні відмінності: на перший погляд, ми можемо казати про те, що харківське студентство меншою мірою відчуває потребу в сім'ї для народження й виховання дітей. Так, можна припустити, що харківське студентство меншою мірою орієнтоване на дітність і допускає установку на бездітність. Цю тенденцію простежено у відповіді студентів на питання про обов'язкові чинники сімейного життя, серед яких наявність дітей відзначили 25 % харківських студентів проти 40 % по масиву загалом.

Але водночас про своє бажання не мати дітей заявили 6 % опитаних як по всьому масиву, так і 6 % харківських студентів. На нашу думку, ідеться про різне сприйняття респондентами питань анкети: у питанні щодо чинників щасливого сімейного життя респондент може не відчувати особистісної прив'язки й моделювати ситуацію, виходячи із суспільних патернів. І в цьому випадку норму щодо наявності дітей ми розглядаємо як норму в конкретному суспільстві (наразі, наприклад, багатодітна родина є радше винятком, аніж повсякчасною практикою, багато пар не мають дітей взагалі або мають одну дитину). А питання щодо кількості дітей вже має особистісну прив'язку й, відповідаючи на нього, респондент демонструє інтеріорізовану цінність дітності, тобто власні ціннісні орієнтації щодо перспектив репродуктивної поведінки.

Харківські студенти більш толерантні щодо припустимості альтернативних репродуктивних практик, таких як штучне запліднення (оцінка «припустимо» – 63 % харківських студентів, 48 % – по масиву) та сурогатне материнство (30 проти 23 %). Такі оцінки не дають нам підстав для висновку про те, що для студентів мегаполісу меншою мірою є актуалізовані репродуктивні установки.

Той факт, що харківське студентство менше відчуває потребу в сім'ї для народження й виховання дітей, ми пов'язуємо з феноменом відкладання народження: своє бажання стати батьками у 18–22 роки заявило 3 % студентів із Харкова та 9 % за масивом у цілому.

Таблиця 2

Бажаний вік, щоб стати батьками (% до опитаних)

Вік	Харків	По масиву
18–22 роки	3	9
23–27 років	61	60
28–33 роки	25	21
34–40 років	3	2
40 і старше	1	1
Важко відповісти	8	7

Вони відкладають народження дітей, як бачимо, на час свого випуску із ЗВО (23–27 років) та на так звану «другу молодість» (28–33 роки). У таких установках ми вбачаємо як запозичення європейської репродуктивної моделі, так і вплив кар'єрних стилів, що «диктує» мегаполіс: для народження дітей обом майбутнім батькам потрібно стати на ноги, щоб забезпечити собі можливість мати дітей.

Актуалізує такий висновок і відповідь студентів на споконвічне питання: сім'я чи кар'єра (див. табл. 3). Розподіл відповідей на питання: «Що для Вас є першочерговим після закінчення університету?» (% до опитаних) засвідчив, що харківські студенти більшою мірою віддають перевагу побудові кар'єри (44 проти 38 % опитаних по масиву), аніж створенню сім'ї (2,5 % – серед харківців і 7,5 % – по масиву в цілому). Хоча можемо бачити приблизно тотожну пропорцію щодо альтернативи «і те, й інше». Це дає нам підстави стверджувати, що так званий «кар'єрний перекис» не має катастрофічних масштабів серед студентів Харкова, оскільки близько половини опитаних орієнтується на поєднання побудови кар'єри та створення сім'ї. На нашу думку, це питання розкриває радше інструментальну цінність кар'єри, порівняно із сім'єю в уявленнях харківського студентства, яке розглядає наявність кар'єри як базис для створення сім'ї.

Таблиця 3

Розподіл відповідей на питання: «Що для Вас є першочерговим після закінчення університету?» (% до опитаних)

Варіант відповіді	Харків	По масиву
Створення сім'ї	3	8
Побудова кар'єри	44	38
І те, й інше	49	49
Важко відповісти	5	5

Отримані дані є підставою для висновку, що на ціннісній осі «кар'єра й сім'я» не варто створювати опозицію між цими варіантами, оскільки в оцінках української студентської молоді вони представлені радше як два нероздільні складники успішної самореалізації особистості в сучасному суспільстві. Інструментальний підхід щодо необхідності побудови кар'єри серед студентів мегаполісів не пов'язаний із девальвацією сімейних цінностей і репродуктивних установок студентської молоді. Він виступає радше як необхідна передумова побудови сім'ї в умовах конкурентних, полістилістичних і розшарованих мегаполісів, у яких особливо актуалізовані цінності досягнення. Неактуальний і так званий «ціннісний вибір» – сім'я чи кар'єра, – оскільки ціннісне поле сучасної молоді, як підтверджують дослідження (Сокурянська, 2007), характеризується феноменом ціннісної амбівалентності.

Водночас ми фіксуємо тенденцію до більш укоріненої установки на кар'єризм серед студентів мегаполісу. Так, змогли б відмовитися від високооплачуваної роботи заради створення сім'ї або її збереження 21 % опитаних по усьому масиву проти 14 % харківського студентства. Водночас студентство мегаполісів не можна звинуватити в кар'єрному меркантилізмі: наприклад, ми зафіксували меншу значущість обов'язковості матеріального благополуччя як чинника щасливого сімейного життя для харківських студентів, порівняно з усім масивом (31 проти 38 %). Отже, сама по собі кар'єра сприймається радше не як чинник економічного благополуччя, а як спосіб комплексної самореалізації особистості.

Таблиця 4

Можливість студентів відмовитися від високооплачуваної роботи заради створення сім'ї або її збереження (% до опитаних)

Варіант відповіді	Харків	По масиву
Змогли б відмовитися	14	22
Швидше змогли б відмовитися	38	36
Швидше не змогли б відмовитися	20	19
Не змогли б відмовитися	7	7
Важко відповісти	21	18

До того ж студенти мегаполісу сприймають кар'єрну самореалізацію переважно без прив'язки до статі: згоду з твердженням про те, що кожен із подружжя повинен мати можливість робити кар'єру, висловили 93 % студентів мегаполісу проти 87 % опитаних по всьому масиву. Це свідчить про лібералізацію ціннісного поля студентства українських мегаполісів стосовно розподілу сімейних ролей. Такий висновок підкреслює й більш поширена згода харківських студентів із твердженням про те, що можливість декретної відпустки чоловіка дає подружжю свободу в розподілі сімейних обов'язків (див. табл. 5 і 6).

Таблиця 5

**Ступінь згоди харківських студентів із твердженнями щодо декретної відпустки батька
(% до опитаних)**

Твердження	Повністю згодні	Швидше згодні	Скоріше не згодні	Повністю не згодні	Важко відповісти
Декретна відпустка для чоловіка суперечить традиційним сімейним цінностям	16	19	33	25	8
Можливість декретної відпустки чоловіка дає подружжю свободу в розподілі сімейних обов'язків	23	41	19	7	11
Батько в декретній відпустці не зможе стежити за дитиною так само ретельно, як його мати	11	19	32	31	7
Декретна відпустка дає можливість чоловікові зблизитись із дитиною, краще її пізнати, пробуджує батьківську любов	32	42	11	5	11

Таблиця 6

**Ступінь згоди студентів за всім масивом із твердженнями
щодо декретної відпустки батька (% до опитаних)**

Твердження	Повністю згодні	Швидше згодні	Скоріше не згодні	Повністю не згодні	Важко відповісти
Декретна відпустка для чоловіка суперечить традиційним сімейним цінностям	16	20	34	21	9
Можливість декретної відпустки чоловіка дає подружжю свободу в розподілі сімейних обов'язків	18	39	24	9	11
Батько в декретній відпустці не зможе стежити за дитиною так само ретельно, як його мати	14	19	34	26	7
Декретна відпустка дає можливість чоловікові зблизитись із дитиною, краще її пізнати, пробуджує батьківську любов	34	43	10	5	9

Більша зорієнтованість харківських студентів на кар'єрний розвиток має прояв у «розмитості» сприйняття жіночих і чоловічих ролей у сім'ї й відповідних вимог до них. Наприклад, повністю згодні з твердженням про те, що найголовніша турбота чоловіка – забезпечити матеріальне благополуччя та побутовий комфорт сім'ї 35 % харківських студентів і 42 % опитаних по масиву.

Особливо показові відмінності щодо сприйняття традиційних жіночих ролей: із твердженням про те, що «головне в жінці, щоб вона була гарною матір'ю та господинею», повністю погоджуються 10 % харківських студентів і 23 % студентів по масиву в цілому. Тобто в сприйнятті студентів мегаполісу ми бачимо відхід від традиційного сімейного розподілу ролей за гендерною ознакою щодо винятково чоловічої ролі економічного забезпечення, притаманної традиційній моделі сім'ї, та стосовно виняткової жіночої ролі ведення домогосподарства й виховання дітей. Ми вважаємо, що на форму-

вання такого сприйняття вплинули як загальноєвропейські тенденції зайнятості, активна політика гендерної рівності, що реалізується в Україні протягом останніх років, а також постмодернізація ціннісної свідомості сучасної молоді. Утім, ми бачимо своєрідний перекик щодо звільнення від типово жіночих ролей, але меншою мірою – від типово чоловічих, що пов'язуємо з тим, що гендерна політика на сьогодні має «жіноче обличчя». З іншого боку, така розмитість пояснюється й прикладом власної родини: харківські студенти частіше відзначали роль матері у матеріальному забезпеченні сім'ї, ніж студенти по всій Україні (72 проти 66 %).

Таблиця 7

**Ступінь згоди харківських студентів із твердженнями щодо розподілу сімейних ролей
(% до опитаних)**

Твердження	Повністю згодні	Швидше згодні	Скоріше не згодні	Повністю не згодні	Важко відповісти
Найголовніша турбота чоловіка – забезпечити матеріальне благополуччя та побутовий комфорт сім'ї	35	44	12	3	5
Чоловік повинен обслуговувати себе сам, а не чекати, що дружина візьме на себе всі турботи про нього	31	46	17	2	4
Жінка багато втрачає в очах чоловіка, якщо вона погана господиня	14	41	31	8	5
Головне в жінці, щоб вона була гарною матір'ю та господинею	10	39	28	18	6
Як жінка, так і чоловік можуть мати захоплення, не пов'язані із сім'єю	71	21	3	3	2
Відносини в шлюбі залежать від обох партнерів	94	4	1	1	1

Таблиця 8

**Ступінь згоди студентів усього масиву з такими твердженнями
щодо розподілу сімейних ролей (% до опитаних)**

Твердження	Повністю згодні	Швидше згодні	Скоріше не згодні	Повністю не згодні	Важко відповісти
Найголовніша турбота чоловіка – забезпечити матеріальне благополуччя та побутовий комфорт сім'ї	42	40	11	3	4
Чоловік повинен обслуговувати себе сам, а не чекати, що дружина візьме на себе всі турботи про нього	34	41	17	4	4
Жінка багато втрачає в очах чоловіка, якщо вона погана господиня	18	44	26	9	4
Головне в жінці, щоб вона була гарною матір'ю та господинею	23	36	24	11	5
Як жінка, так і чоловік можуть мати захоплення, не пов'язані із сім'єю	63	27	5	3	2
Відносини в шлюбі залежать від обох партнерів	92	5	1	1	7

Аналіз окремих питань масиву дав нам підставу зробити висновок про тяжіння до індивідуалізації ціннісної свідомості харківської молоді. Наприклад, студенти східного мегаполісу меншою мірою

оцінюють значущість такої практики спілкування, як «можливість іти на компроміси і поступатись», у якості чинника привабливості свого партнера (50 проти 55 % по масиву). Меншою мірою вони оцінюють й обов'язковість «спільної участі в прийнятті сімейних рішень» як чинника сімейного життя (73 проти 78 %), а також наявність загальних інтересів та захоплень, спільних друзів і кола спілкування. На їхні уявлення про сім'ю, організацію сімейного життя студентів мегаполісу меншою мірою вплинуло сімейне життя сусідів, родичів, друзів (32 проти 37 % по масиву).

Індивідуалізація проявляється також у відповідях на питання «для чого, на Вашу думку, людині потрібна сім'я?»: для харківських студентів на першому місці – для власного відпочинку (власні інтереси), а для студентів по Україні – для народження дітей.

До того ж серед студентів мегаполісу більше тих, хто є самотніми (53 % – харківського студентства проти 49 % – по масиву). І ця самотність, на нашу думку, певним чином формується викликами соціокультурного середовища – сучасного мегаполісу, у якому головним мірилом успішного кар'єрного просування є не лише наявність грошей, а кількість часу, який людина приділяє своєму професійному розвитку (у тому числі, жертвуючи своїм вільним часом, проведеним у колі друзів).

Ми також робимо висновок про лібералізацію ціннісного поля студентів мегаполісу, зважаючи на їхню низьку оцінку впливу релігійної віри як невід'ємного атрибуту традиціоналізму на формування власних уявлень про сім'ю та організацію сімейного життя (див. табл. 9: 9 і 17 % відповідно). Студенти мегаполісу більшою мірою припускають і можливість розлучення (38 проти 28 %).

Таблиця 9

**Чинники впливу на студентське уявлення про сім'ю та організацію сімейного життя
(% до опитаних)**

Чинник	Харків	По масиву
Приклад власних батьків	82	84
Сімейне життя сусідів, родичів, друзів	32	37
Система освіти (школа, університет)	16	19
Класична художня література	21	19
Ваша релігійна віра	9	17
Сучасні жіночі романи	3	5
Кінофільми, телесеріали	29	30
Глянцеві журнали	0	1
Телепередачі	7	7
Реклама	0	2
Інше	7	5
Важко відповісти	5	4

Водночас у студентів мегаполісу чіткіше виражені установки на самоосвіту й розвиток. Наприклад, як чинник привабливості свого партнера вони більшою мірою цінують підтримку та розвиток свого інтелектуального рівня (75 проти 68 %). Серед питань, пов'язаних із батьківством, більшою мірою їх цікавить тематика сучасних методів виховання, а не просто розуміння обов'язків батька чи матері, як це притаманно студентам усього масиву. Їм властивий і вищий рівень соціальної суб'єктності – вони частіше за інших студентів самостійно планують своє дозвілля.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати нашого дослідження засвідчили, що, розглядаючи соціально-професійні плани студентів після закінчення ЗВО, не варто створювати опозицію на ціннісній осі «кар'єра та сім'я», оскільки в оцінках української студентської молоді, основна діяльність якої в цей період життя спрямована на підготовку до отримання професії, вони представлені радше як два нероздільні складники успішної самореалізації особистості, ніж як взаємовиключні траєкторії життєвого шляху.

До особливостей ціннісного поля харківського студентства (як представників сучасного мегаполісу) можна віднести його лібералізацію, індивідуалізацію, а також підвищений рівень соціальної суб'єктності як ціннісно-практичний феномен. Наявність деяких зрушень у цій сфері соціального життя свідчить про відносно більшу прихильність студентів мегаполісу до ціннісних орієнтацій, які в ціннісній осі «традиційне–постмодерне» є більш наближеними до останньої. Так, студентство м. Харкова меншою мірою відчуває потребу у створенні сім'ї для народження й виховання дітей, що ми пов'язуємо з феноменом відкладання народження, який є наслідком запозичення європейської репродуктивної моделі та впливу кар'єрних стилів, котрі диктує мегаполіс: для народження дітей обом майбутнім батькам після отримання вищої освіти, що займає 4–5 років, потрібно «стати на ноги», щоб забезпечити собі комплексну можливість мати дітей. На нашу думку, цей феномен підсилений наслідками специфічної трансформації української вищої освіти, однією з рис якої було суттєве зростання кількості ЗВО та, отже, стрімкої масовізації вищої освіти внаслідок збільшення частки студентів у структурі населення.

Підбиваючи **підсумки**, зазначимо, що для сучасного українського студентства притаманне тяжіння до егалітарної (сучасної) моделі сім'ї, що характеризується розмитістю розподілу сімейних ролей та постмодернізацією сімейних цінностей студентської молоді, що полягає в сприйнятті сім'ї молоддю не лише як середовища для народження дітей, але і як сфери самореалізації особистості й покращення її якості життя.

Джерела та література

1. Антонов, А. И. (2005). *Микросоциология семьи*. Москва: ИНФРА-М.
2. Гидденс, Э. (2005). *Устройство общества: очерк теории структуризации*. Москва: Академ. проект.
3. Голод, С. И. (2014). Современная семья плюрализм моделей. *Социологический журнал*, № 3–4, 99–108. Получено 16.11.19 з <https://www.jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/291/public/291-542-1-PB.pdf>
4. Слюсар, Л. І. (2007). Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? *Демографія та соціальна економіка*, № 1, 28–38. Отримано 06.08.2019 з <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11686/03-Slusar.pdf?sequence=1>.
5. Сокурянская, Л. Г. (2006). *Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода*. Харьков: Харьковский нац. ун-т им. В. Н. Каразина.
6. Сокурянська, Л. Г. (2007). *Ціннісна детермінація становлення соціальної суб'єктності студентства в умовах соціокультурної трансформації: автореф. дис. ... д-ра соціол. наук*. Харків: Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна.
7. Сокурянська, Л. Г., Дейнеко, О. О. (2012). Студент українського мегаполісу перед обличчям академічної еміграції: у пошуках ціннісного портрету. *Соціологічні студії*, № 1, 105–110.
8. Сокурянська, Л., Шеховцова, Д. (2015). Протестна активність студентської молоді: динаміка та чинники прояву (на прикладі студентів Каразінського університету). *Вісник ХНУ імені ВН Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, 35, 84–91. <https://doi.org/10.26565/2227-6521>
9. Тімоніна, М. Б. (ред.) (2019). *Природний рух населення України за 2018 рік. Статистичний збірник*/ Державна служба статистики України.
10. Inglehart, R. (2018). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton University Press.
11. Lesthaeghe, R. (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(51), 18112–18115. <https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111>
12. Macura, M., Mac Donald, A. L., & Haug, W. (Eds.). (2005). *The new demographic regime: Population challenges and policy responses*, Vol. 5. United Nations Publications.

References

1. Antonov, A. (2005). *Microsociology of family*. Moscow: INFRA-M.
2. Inglehart, R. (2018). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton University Press.
3. Giddens, A. (2005). *Constitution of society: structure theory essay*. Moscow: Academic project.
4. Golod, S. (2014). Modern family and pluralism of models. *Sociological Journal*, 3–4, 99–108. Retrieved November 16, 2019 from <https://www.jour.isras.ru/upload/journals/1/articles/291/public/291-542-1-PB.pdf>
5. Lesthaeghe, R. (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(51), 18112–18115. <https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111>
6. Macura, M., Mac Donald, A. L., & Haug, W. (Eds.). (2005). *The new demographic regime: Population challenges and policy responses*, Vol. 5. United Nations Publications.

7. Slusar, L. (2007). Family in Modern Ukraine: Crises of Institute or Postindustrial Transformation? *Demography and Social Economy*, No 1, 28–38. Retrieved August 06, 2019 from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11686/03-Slusar.pdf?sequence=1>.
8. Sokuryanska, L. (2006). *Studentship on the way to another society: the value discourse of transition*. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University.
9. Sokuryanska, L. (2007). *Value Determination of the Students' Social Subjectness Becoming in Conditions of Socio-cultural Transformation*: Dissertation to obtain the scientific degree of Doctor of Science in Sociology. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University.
10. Sokuryanska, L., Deineko, A. (2012). The Student of Ukrainian Megapolis by the Face to Academic Emigration: in the Search of Value-Portrait. *Sociological studios*, No 1, 105–110.
11. Sokuryanska, L., Shehovcova, D. (2015). Protest Activity of Students: Dynamics and Factors of Development (an Example of V. N. Karazin Kharkiv National University Students). *Visnyk V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Sociological Studies of Contemporary Society: Methodology, Theory, Methods»*, 35, 84–91. <https://doi.org/10.26565/2227-6521>
12. Timonina, M (Eds.) (2019). *Natural movement of the population of Ukraine in 2018. Statistical Compendium*. State Statistic Service of Ukraine.